

ENGELLİLERE UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

Adnan KÜÇÜKALİ**

ÖZET

Engelli insanların daha iyi bir yaşam düzeyine kavuşturulması toplumsal bir sorumluluktur. Engelli bireyleri toplumun ayrı bir kesimi olarak değil, bütünleşmiş bir parçası olarak algılamak ve onların sosyal alanda etkinliğini artırmak adına gerekli düzenlemeleri yapmak toplumun insanlık görevi, engellinin ise temel hakkıdır. Her birey gibi engellilerin de doğuştan sahip olduğu hakları koruyan ve onların onurunu güçlendiren yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve engellilerin medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamlara eşit fırsatlarla katılımının sağlanması kamusal bir zorunluluktur. Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi'nde okuyan engelli öğrencilere yönelik politikaların, üniversitedeki uygulamaları araştırma konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engellilik, Sosyal politika, Sosyal dışlanma, Özel eğitim

---

* Bu makalenin bir kısmı 8. Engelsiz Üniversiteler Çalıştayı'nda, "Üniversitede Engelli Öğrenci Olmak" başlığı altında bildiri olarak sunulmuştur (15-17 Mayıs 2014, Erzurum).

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail: adnankucukali@atauni.edu.tr

AN EVALUATION OF SOCIAL POLICIES APPLIED TO DISABLED PEOPLE: THE SAMPLE OF ATATÜRK UNIVERSITY

ABSTRACT

It is a social responsibility to provide a better standard of living for disabled people. Perceiving disabled people as a part of whole society - not as a different group- and making arrangements to increase their activities in social life is a humanitarian mission and also a main right of disabled people. It is a public obligation to implement legal regulations towards disabled people which protect their rights they have as others and reinforce their honor and to support them participate civil, political, economic, social and cultural environments with equal opportunities.

In this study we investigated the applications of social policy towards disabled students in Atatürk University.

Keywords: *The disabled, Disability, Social policy, Social exclusion, Special education*

GİRİŞ

Tarihin her döneminde toplumlarda dezavantajlı özel gruplara yönelik farklı bir takım tutum ve davranışlar, toplumsal normlar oluşturulmuştur. Yoksullara yardım etmek, fakir çocuklara eğitim sağlamak, hastalara, evsizlere ve yaşlılara destek olmak ve yararlanmaları için kurumlar tesis etmek ilkçağlardan beri var olagelmıştır. Ancak Avrupa’da 18. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte geleneksel yardımlaşma kurumları ve yardımlaşmayı teşvik eden dini müesseselerin önemli ölçüde etkinliklerini kaybetmesi, toplumsal bir gerçeklik olan dezavantajlı grupların, görmezden gelinmesine ve kendi kaderleri ile baş başa bırakılmasına sebebiyet vermiştir.

Dünyada ve Türkiye’de dezavantajlı, engelli bireylere yönelik olumlu gelişmeler, yasal düzenlemeler ile sağlanabilmektedir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte gerek uluslararası örgütler, gerekse de ulusal hükümetler konunun önemini daha iyi kavrayabilmişlerdir. Ulusal ve uluslararası sosyal politikalar üreterek yasal düzenlemeler ile dezavantajlıların özellikle de engellilerin hayata daha sıkı sarılmaları, temel insan haklarından yararlanabilmeleri ve her şeyden önemlisi üreten ve mutlu bireyler olarak ülke değerlerine katkıda bulunur hale gelmelerini sağlamak çağdaş devletlerin anayasal öncelikleri arasında yer almıştır (Blau, J. ve Abramovitz, 2003: 282).

Engellilerin toplumsal hayatta olabildiğince aktif hale gelebilmesi ve engelsiz bir vatandaşın sahip olduğu haklardan faydalanabilmesi için ülkemizde de değişik zamanlarda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda yükseköğrenim gören engelli öğrencilerin öğrenim hayatlarını kolaylaştırmak, akademik ortamlarını hazırlamak ve eğitim-öğretim süreçlerine tam katılımlarını sağlamak amacıyla, gerekli tedbirleri almak için kurumlar oluşturulmuş ve bu haklar hukuksal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır.

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu, Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ile yükseköğretim kurumları bünyesinde oluşturulan engelli öğrenci birimleri, engelli öğrencilerin ihtiyaç duydukları destek hizmetlerini belirleyip, ilgili birimlerde uygulanabilmesi amacı ile yönetmelikler hazırlama ve bunların takibini yapmakla görevli başlıca kurumlardandır.

Gelenekselleşen ve sekizinci Atatürk Üniversitesi’nin himayelerinde 15-17 Mayıs 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilecek Engelsiz Üniversiteler Çalıştayı, daha önceki çalıştaylarda olduğu gibi farklı üniversitelerden akademisyenlerin özgün düşüncelerini paylaşmaları ve engellilere yönelik yeni politikalar ürete-

bilmesi adına oldukça önemlidir. 2012 tarihi itibarı ile Engelsiz Üniversiteler Platformu'nda; 120 üniversiteyi temsil eden 420 üye bulunmaktadır. Sonuncusu 04-05 Nisan 2013 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan çalışmaya, 90 üniversite, Yükseköğretim Kurulu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Müdürlüğü ve sivil toplum kuruluşlarından, Eğitim-Öğretim Grubuna 37, Bilişim Teknolojileri Grubuna 27, Ulaşılabilirlik Grubuna 29, Teşkilatlanma Grubuna 25, Engelli Farkındalığı Grubuna 44 ve Sosyal Destek Grubuna 32 olmak üzere toplam 194 kişi katılmıştır (Engelsizkamu, 2013).

Çalıştaylar, engellilerin sorunlarına çözüm üretme durumunda olan akademik platformlardır. Buralarda ortaya konan bildirimler, refakatçiler ve katılımcılara yanı sıra medya aracılığı ile de geniş halk kitlelerine ulaştırılabilmekte böylelikle toplumsal duyarlılık ve sorumluluğun altyapısı kuvvetlendirilmektedir. Zira engelliler için, tanınmalarını kolaylaştırıcı sıfatların dışında önemli olan nokta, toplum içinde engellilikle ilgili “**farkındalığın olması**” ve “**anlaşılma**” gereksinimlerinin karşılanmasıdır (Şahin, 2010).

Günümüzde başta üniversiteler olmak üzere birçok kuruluş engellilerin sosyal hayatta karşılaştıkları problemleri ortadan kaldırma adına kongreler paneller söyleşi vb. etkinlikleri sıklıkla düzenlemektedirler. Ancak engellilerin sorunlarına ilişkin dile getirilen tavsiye kararların, pratik hayata aktarılamaması, engellerin minimize edilmesine yönelik çalışmaların zaman zaman arzu edilir düzeyde olmaması ise ayrıca ele alınması ve kritize edilmesi gereken sosyal problemlerden birisidir.

Öğrencilerinin akademik, fiziksel, psikolojik ve sosyal yaşamlarını aksatmayacak biçimde öğretim programları düzenlemek, engelli öğrencinin devam ettiği eğitim ortamının elverişli olmasını sağlamak, ihtiyacı duyulan araç gereçleri temin etmek, engellilere uygun, eğitim, araştırma ve barınma imkânları hazırlamak, bir üniversitenin temel görevlerindedir.

Bu makalede engellilere yönelik genel politikalar hakkında bilgi verildikten sonra, yasal düzenlemelerin Atatürk Üniversitesi'nde okuyan engelli öğrencilere ne şekilde uygulandığının araştırması yapılmıştır. Çalışmanın başlıca amacı, kurumsal anlamda engellilerin fiziksel veya zihinsel sınırlılıklarının bir sorun olarak algılanıp algılanmadığının tespitini yapmaktır. Diğer bir amacı ise engellinin eğitim hayatına ve emek piyasasına katılımını bir problem olarak kabul eden kurumların, bu problemi giderme adına yaptıkları faaliyetleri Atatürk Üniversitesi örneğinde incelemek ve engellilerin ihlâl edilen haklarının yeniden gündeme taşınmasına katkıda bulunmaktır. Araştırmada, nitel araştırmada kullanılan başlıca yöntemlerden biri olan örnek olay (vakıa) yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde veri toplama tekniklerinden mülâkat ve gözlemden yararlanılmıştır.

1. Sosyal Devlet ve Engellilik

Dünya Sağlık Örgütü, engelli olma hâlini, “**yeti yitimi**” kavramı ile tanımlar. Örgüte göre, engelli kavramı, bireyin vücudunda duyuşal, işlevsel, zihinsel ve ruşsal farklılıkları öne sürülerek; toplumsal veya yönetimsel tutum ve tercihler sonucu, yaşamanın birçok alanında kısıtlama ve engellerle karşılaşabilmesi, durumunu ifade eder (WHO, 2014).

Bireyin engelli hale gelmesi; doğum öncesinde, doğum esnasında veya doğum sonrasında oluşan nedenlerden ötürüdür. Doğum sonrası oluşan nedenler arasında kazalar, duyuşal ve sosyal faktörler, savaşlar ve doğal afetler bireyin engelli olmasında oldukça etkin rol alırlar. Engelli olma durumunda olan bir kişi dört engelli türünden birisi içerisinde değerlendirilebilir (ÖZİDA, 2002:5).

Bireyin bedensel aktivitelerini ve yetilerini fiziki olarak yerine getirememesi durumu, “**bedensel engellilik**” olarak adlandırılır. Bu türün körlük, sağır veya topallık gibi görünen veya astım, sara ve kalp krizi gibi görünmeyen çeşitleri mevcuttur. Bireyin doğum öncesi veya sonrasında herhangi bir nedenle meydana gelen ve çeşitli derecelerde zihinsel aktiviteleri yerine getirememesi hali ise “**zihinsel engellilik**”tir. Ortalama bir insanın sahip olduğu psikişik özelliklerin bireyde normalden az veya çok belirginleşmesi durumu, “**psikolojik engellilik**” olarak adlandırılır. Örneğin aşırı korkaklık veya cesaret, toplumdan kaçma içe kapalılık, aşırı üzüntülü veya aşırı sevinçli olma gibi ruşsal tutum ve davranışlar, bireyde psikolojik engelin varlığına birer işaret olarak kabul edilebilir. Bu üç engellilik durumuna ilaveten, “**birden fazla engellilik**” olarak ifade edilen diğer bir engellilik kavramı vardır ki; kişinin fiziki engelliliğine ilaveten aynı zamanda psikolojik, zihinsel gibi engellilik türlerinden iki veya daha fazlasına sahip olduğunda kullanılır (Murat, 2009: 25-27).

Sosyal devlet, engellilik türü ne olursa olsun engelli vatandaşına yaşanabilir bir dünya hazırlama sorumluluğu ve bilinci içerisinde olan devlettir. Zira sosyal devlet, kişilere sadece temel hak ve özgürlükler sağlamakla yetinmeyen, aynı zamanda, vatandaşların sosyal durumlarını iyileştirmeyi, onlara insan hasiyetine yaraşır bir yaşam şekli sunmayı, onları sosyal güvenliğe kavuşturmayı kendine ödev bilen bir anlayışın ürünüdür (Giritli, Bilgen ve Akgüner, 1998: 24).

Sosyal devletin vatandaşına sağladığı temel anayasal hakları, çalışma hakkı, adil ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, barınma hakkı, sağlık hakkı ve eğitim hakkı başlıkları altında toplamak mümkündür. Bu temel haklar, gerçekte birbirleri ile alakalı ve iç içe geçmiş ve birliktelik oluşturmuşlardır (Castells ve Himanen, 2002: 92).

Yasama organı, Anayasal görevi gereği sosyal ve ekonomik alanlarla ilgili olarak yaptığı düzenlemeleri, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde ve takdir ettiği alan ve oranlarda yerine getirebilir. Dolayısıyla sosyal devletin, ne ölçüde ve hangi araçlarla sosyal devlet anlayışını gerçekleştireceğinin takdiri siyasal iktidara bırakılmıştır (Gözler, 2000:164).

Engelsiz bir bireyin sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi veya engellilik hali meydana geldiğinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların hazırlanması, gerek uluslararası belge ve sözleşmelerle gerekse de yasal düzenlemelerde bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, sağlık hakkını ayrıntılı bir biçimde düzenleyen önemli uluslararası belgelerdir (Bozkurt, 2007: 14).

Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasaları, devleti sağlık kuruluşlarını tek elden planlamak ve düzenlemekle yükümlü tutmuş ve herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığını sürdürmesinin garantisi olarak kabul edilmiştir (Algan, 2007: 267).

Mayıs 2008’de yürürlüğe giren BM Genel Kurulu Sözleşmesi, bütün engelli kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit olarak yararlanmalarını özendirme, koruma ve bu kişilerin doğuştan gelen onuruna saygı gösterilmesi konusunda teşvik edici hükümler içerir. İlgili sözleşme engellilerin korunmasını, **kişisel haklar**, **siyasal haklar** ve **sosyal haklar** olmak üzere üç kategoride ele alır. Engellinin yasalar önünde eşit tanınması, gerektiği kadar ve gerektiği şekilde sağlık hizmetleri alması eğitim ve öğretim görmesi, çalışma hakkına sahip olması ve toplumsal hayata aktif olarak katılması bu üç kategorinin ifade ettiği en öncelikli anlamlar arasındadır (Bulut, 2009: 264-265).

2. Sosyal Dışlanma ve Engellilik

Engelli, kendisi için aşılması güç sorunların üstesinden gelerek içerisinde yaşadığı toplumda var olabilmenin mücadelesi içerisinde olan kişidir. Zaman zaman, çalışma, eğitim kültürel faaliyetler veya değişik aktiviteler içerisinde kendisine tam veya kısmen yer bulabilen engelli, bazen de tüm bu imkânlardan yararlanamama tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmekte, hatta toplumsal ilişkilerini son derece azaltabilmektedir (Altan, 2007: 191).

Bireylerin fiziksel, zihinsel, psikolojik veya duygusal rahatsızlıkları nedeniyle diğer kişilere göre dezavantajlı bir konumda olmaları, zaman zaman ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olmaktadır. Ayrımcılık, yolu ile engelli bireyin dışlanması bireyde ve toplumda birçok olumsuzlukların baş göstermesine neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütü Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi, enge-

le dayalı ayrımcılık kavramını; “*engele dayanan ayrımcılıktan siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, sivil ya da başka alanlarda tüm insan haklarının ve tüm temel özgürlüklerin, başkalarıyla eşitlik temelinde, tanınmasını, kullanılmasını ya da bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını tehlikeye koyma ya da hiçe indirgeme amacı taşıyan ya da sonucu doğuran engelle dayalı her tür ayırım, dışlama ya da kısıtlama anlaşılır. Engelle dayalı ayrımcılık, makul düzenlemelerin reddedilmesini de kapsamak üzere, tüm ayrımcılık biçimlerini kapsar...*” şeklinde tanımlanmıştır. BM, bu sözleşme ile engellilere uygulanacak her türlü ayrımcılığın uluslararası anlamda önüne geçilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Gülmez, 2009: 101 ve Karataş, 2001: 142).

Engellinin ayrımcılıkla karşı karşıya kalması ya dolaylı yollardan olur veya doğrudan doğruya bir ayrımcılığa maruz kalabilir. Doğrudan ayrımcılık ile engellinin engelli olmayan kişilerden daha az ilgi görmesi; dolaylı ayrımcılık ise özürli kişilerin başa çıkamayacakları durumlarda ortaya çıkan ve onların sosyal aktivitelerden, çalışma ve eğitim gibi temel haklardan uzak tutulması, dışlanarak haksızlığa uğraması ile meydana gelen bir durumdur (Demir, 2011: 770).

Sosyal dışlanma kavramı, 1974 yılında ilk defa Lenoir tarafından ortaya atıldığında, ekonomik bir nedenselliğe bağlı olarak tanımlanmamış, yalnızca toplumsal ilişkilerin azalması bağlamında bir dışlanma sürecinden ve toplumun dışında kalmışlardan söz edilmiştir. Bireyin toplumla ilişkilerinin zayıflanmasına dikkat çeken Lenoir, bu grupların sosyal güvenceden de yoksun olduğunu üzerinde durmuştur (Silver, 1995: 63).

Bauman’a göre, günümüz dünyasında sosyal dışlanma; sadece gelir yokluğu ya da istihdam sürecine katılamama şeklinde özetlenebilecek bir yapıya işaret etmez. Aynı zamanda birçok alandan “yoksun” kalmayı da kapsar (Bauman, 1999: 3-14).

Sosyal dışlanma belli başlı üç ana dışlanmayı ifade eden genel bir kavramdır. Emek piyasasının şartlarından dolayı, bireyin geçimini sağlamak için gerekli olan geliri elde edebileceği bir iş bulamaması veya ortalama gelirin oldukça altında bir gelir düzeyine sahip olması neticesinde ortaya çıkan “**iktisadi dışlanma**” birinci kısım dışlanmadır. İktisadi dışlanmaya maruz kalan birey, genellikle yaşadığı toplum tarafından sosyal dışlanma ile karşı karşıya bırakılacak veya kendini sosyal katılımların dışına itme zorunluluğu hissedecektir (Çakır, 2002: 86; Cranford, Vosko, Zukewich, 2000: 53-62).

Sosyal dışlanmanın ikinci kısmı “**sosyal destekten dışlanma**”dır. Bu kısım da yine bireyin ekonomik durumu ile oldukça alakalıdır. Çalışma hayatında kendi-

sine farklı bir ortam yeni bir çevre oluşturan birey, bu süreçte yakın eş, dost ve akrabalarından uzak kalabilmekte böylelikle de yakınları ile olan ilişkileri zarar görebilmektedir. İleriki zamanlarda ihtiyaç duyduğunda ihmal ettiği bu yakınlarından maddi ve manevi destek bulamama ve bunun sonucunda dışlanma konusunda kalabilir (Çakır, 2002: 88).

“Yeterliliklerden yoksun kalma neticesinde dışlanma” ise, sosyal dışlanmanın üçüncü kısmını teşkil eder. Bu kısımda kendi arasında ikiye ayrılır. Engelli bireyin sahip olduğu özellikleri ve yetileri tam olarak kullanamaması birinci kısmı, bireyin toplumun çoğunluğunun benimsediği, tutum ve davranışlara aykırı olması, farklı ırk, din veya siyasi görüşe sahip olması durumunda sosyal dışlanma riski ile yüz yüze gelinmesi ise ikinci kısmı oluşturur (Sen, 2000: 45; Adaman, Keyler, 2006: 8-10).

Engelli birisinin sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasında gelir adaletsizliği, sosyal ve kültürel imkânlardan yararlanamama gibi nedenler oldukça önemlidir. Ancak bu olumsuzlukların ortaya çıkmasındaki başlıca etken, engellinin önündeki engellerin aşılmasında engelliye yönelik politikalar oluşturulmaması veya mevcut politikaların uygulanmamasıdır. Tüm bu tanımlamalardan hareketle daha sağlıklı bir değerlendirmede bulunabilmesi için öncelikle “engelli kime denir?” sorusuna cevap aranmalıdır.

En geniş anlamı ile engelli, yetersizlik veya yetersizlikleri nedeni ile (fiziksel veya ruhsal problemler, yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel vb.) sosyal yönünü yerine getirmesinde engellerle karşı karşıya kalan kişidir (Seyyar, 2006: 213).

Sosyal devlet, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği, sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Herkesin eşit fırsatlar ve düzgün yaşam standartlarına sahip olduğu farklılıkların zarar verici değil bir güç kaynağı kabul edildiği, karşılıklı saygı ve yardımlaşmaya dayalı bir toplum, sosyal devletin temel umdelerindedir. Eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetlerden, istihdam ve yaşanabilir bir çevreden uzak bırakılan bir engelli, gerçek anlamda sosyal devletin kuşatıcılığından yoksundur (Groce, 2006: 145-147).

Engelleri aşmasında kendisine gerekli ortamların oluşturulmadığı toplumlarda, engelli aktif bir şekilde toplum hayatına katılamamakta ve sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirememektedir. Tüm bu olumsuzluklar, engellinin kendisini yetersiz hissetmesine ve öz güveninin kaybolmasına sebep olabilmektedir (Seyyar, 2003: 54).

UNICEF, “Dünya Çocuklarının Durumu 2013” adlı raporunda engellilerin dışlanmasının belirli nedenlerle farklılık göstereceğinin altını çizer. Raporda bireyin

etkilenme derecesini belirleyen etmenler arasında engellilik türü, cinsiyet ve yaş, yaşanılan yer, mensup olunan kültür ya da sınıfın rol oynadığı ifade edilir. Ayrıca rapor, çocuğun veya gencin dışlanması, çoğu kez yurttaşların engelliye fark edememesi ve engelliye duyarsız kalması ile paralellik gösterdiğini vurgular (UNICEF, 2013: 1-3).

Fark edilmeyen engellinin zamanla özgüven kaybına uğraması, yalnızca kendisine değil içerisinde yaşadığı topluma da zarar vermeye başlar. Aile, arkadaşlık, komşu ilişkileri bozulmaya ve karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma; yerini gidecek yabancılaşma, uzaklaşma ve tükenmişliğe terk eder (Weiskopf, 1980: 18-23). Aynı şekilde aktif çalışma çağında olan engellinin, herhangi bir şekilde işgücüne katılmaması, çalışma hayatından kopması ve her zaman tüketici olarak kalması, ülke ekonomileri için arzu edilir bir durum değildir (Kınık, 2005).

3. Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar

Engelli, yaralanma ya da fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanan (kişi) olarak da tanımlanabilir. Engelli olma hali, doğuş ile birlikte ortaya çıkabileceği gibi sonradan geçirilen hastalıklar veya kazalar sonucu da meydana gelebilir.

2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan araştırmaya göre, ülkemiz nüfusunun %12.29' u engelli vatandaşlardan oluşmaktadır. Türkiye nüfusu, 2013 sonu itibariyle 2012'ye göre binde 13,7 artışla 76 milyon 667 bin 864 kişiye ulaşmıştır. 2013 yılı nüfus rakamları ile hesap edildiğinde günümüzde yaklaşık; 9.422.480 vatandaşımızın engellilik halinin devam ettiği sonucuna varılabilir. Bu rakam birçok Avrupa ülkesinin nüfusundan fazladır (Uşan, 2000: 557).

Engelli nüfusun, bu denli yoğun olduğu bir ülkede engellilerin dışlanması veya toplumsal hayatın dışına itilmesi ülke aynı zamanda insan kaynaklarının rasyonel yönetilememesi anlamına gelir. Özellikle engellinin ilerleyen dönemlerde çalışma hayatında istihdam edilebilirliğini sağlama adına, eğitim hizmetlerine ulaşılabilirlik standartlarının geliştirilmesi toplumsal önceliklerdendir. Böylelikle engellilerin tamamı olamasa da oldukça büyük bir kısmı devamlı tüketen ve hizmet bekleyen bir topluluk olmaktan çıkarılıp, üretken, verimli, topluma ve ekonomiye katkısı olan kişiler haline getirilebilirler. Arzu edilen bu tablonun, meydana getirilebilmesi için engellilere yönelik ulusal ve uluslararası sosyal politikaların oluşturulması ve çağdaş dünyanın gerisinde olan yasal mevzuatın revize edilmesi ayrıca üzerinde çaba gösterilmesi gereken bir husustur (Bilgin, 2000: 30-38).

1951 yılı, ülkemizde engellilere yönelik sosyal politikaların oluşumunda bir dö-

nüm noktasıdır. 1950’li yıllara kadar engellilere ilişkin sürdürülen faaliyetler, daha ziyade tıbbî bakım olarak devam ederken, çıkarılan bir yasa ile daha önce Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan özel eğitim hizmetleri MEB’na devredilmiştir. Bu değişikliğin asıl nedeni, konunun sadece bir sağlık konusu olmadığına farkına varılması ve eğitim boyutuna daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği doğrultusundaki temel politika değişimleridir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 41).

Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasaları ile engellilerin korunması anayasal bir hak olarak tanınmış, ilerleyen yıllarda kanun, tüzük, yönetmelik, genelge veya yönergelerle ihtiyaç duyulan düzenlemeler ilgili birimlerce oluşturulmuş ve uygulamaya konmuştur.

Önceleri “sakat”, “özürlü” gibi kavramlarla ifade edilen kişinin yetilerindeki az olma durumu son zamanlarda genel kabul gören ve kulağa daha hoş gelen “engelli” kavramı ile ifade edilmektedir (Açıkel, 2010: 16). Genellikle “engelli” kavramı kullanılmasına karşın bu kavram üzerinde de henüz tam görüş birliğine kavuşulmuş değildir (Murat, 2009: 23).

5378 sayılı yasada kullanılan, “özürlü” veya “özürlülük” gibi kavramlar, 25/4/2013 tarih ve 6462 sayılı Kanunun ile “engelli” veya “engellilik” şeklinde değiştirilerek; doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyler, engelli olarak tanımlanmıştır.

5378 sayılı yasanın 15. Maddesi, engelli bireyleri eğitim- öğretim hayatını düzenleme işini şu şekilde düzenler:

“Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır. Engelli üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için Yükseköğretim Kurulu bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, engellilere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanmasının temini gibi konularda çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulur. Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma usul ve esasları, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu

ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca müştereken hazırlanan yönetmelikle belirlenir.”

Yasalar, yönetmelikler ve düzenlemeler, engellilerin eşit hak ve hizmetlere erişimlerini kolaylaştırma adına engellileri pozitif ayrımcılıkla koruma altına alarak bir takım haklarla toplumsal varlıklarını güçlendirme yoluna giderler.

4. Atatürk Üniversitesi’nde Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar

4.1. Atatürk Üniversitesi’nde Öğrenci Profili

1957 yılında faaliyete geçen Atatürk Üniversitesi yalnızca bölgenin değil, Türkiye’nin önemli ve köklü üniversitelerinden birisidir. 1958 yılında 116 erkek 9 kız öğrencisi ile eğitim öğretim hayatına başlayan Üniversite, 2013 yılında örgün öğretimde; 15506’ sı erkek, 17174 ‘ü kız olmak üzere toplam 32680 öğrenci rakamına ulaşmıştır (ATAUNİ, 2013).

Uzaktan ve Açıköğretim Fakültesi bünyesinde eğitim alan öğrencilerin sayısal olarak karşılığı ise şu şekildedir: 2012-2013 eğitim öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde 26,661 öğrenci; Uzaktan Eğitim Biriminde ise 988 kayıtlı öğrenci eğitim almaktadır. Örgün öğretimde öğrenim gören öğrencilerin büyükçe bir kısmı, üniversitenin sosyal donatıları ve kampüs alanlarından hemen her gün yararlanırken; Uzaktan Eğitim veya Açıköğretim olarak öğrenimlerine devam eden öğrencilerden ancak çok küçük bir kısmı zaman zaman özellikle final sınavları için veya dersleri ile ilgili herhangi bir aktiviteye katılma nedeni ile fiziki mekân ve materyallerden yararlanabilme amacı ile kampüsü kullanabilmektedirler (Tablo:1).

Tablo 1. Atatürk Üniversitesi’nde 2012-2013 Dönemi Öğrenci Sayısı

DÖNEM	ÖRGÜN ÖĞRETİM	AÇIKÖĞRETİM-UZAKTAN EĞİTİM		TOPLAM ÖĞRENCİ
		Açıköğretim	Uzaktan Eğitim	
2012-2013	32680	26661	988	60329

TÜİK verilerine göre, Türkiye nüfusunun yüzde 12,29’u engelli bireylerdir. Bu oranın yüzde 9.70’ini süregelen hastalığı olanlar, yüzde 2,58’ini ise ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerden oluşmaktadır (TÜİK, 2002). Bu veriler göz önüne alındığında Atatürk Üniversitesi Engelliler Birimi’nin 2012-2013 eğitim öğretim yılı itibari ile Atatürk üniversitesi bünyesinde, Toplam 135 adet engelli öğrenci tespit etmiş olması beklentilerin oldukça altındadır.

Yaklaşık 60.000 öğrenciden ancak 135 'sinin engelli olarak belirlenmesi, toplam öğrencinin yaklaşık %0,2' sinin engelli olduğunu ortaya koyar ki bu rakam beklenen oranlardan bir hayli uzaktır.

Engellilik üzerine yapılan araştırmalar, dünya genelinde engellilerin sayısının tespit edilememesinde bazı ülkelerin sağlıklı nüfus verilerinin olmaması kadar engellilerin engelli olmalarını gizlemelerinin de etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Zira ergen, engelliliği olduğunu beyan ettiğinde; arkadaş grubundan kopabileceği veya ilerde yaşayacağı toplumsal hayatta dezavantajlı konuma düşebileceği, ayrımcılık gibi negatif tutum ve davranışlara maruz kalabileceğinin endişesini yaşayabilmektedir. Benzeri nedenlerle, engelli bireyler sık sık engelli olduğunu saklama ihtiyacı içerisine girebilmekte ve engellilik durumunu yetkili-lerle paylaşmamaktadırlar (Elwan,1999: 15-27).

2013 yılı verilerine göre, 32680 öğrencisi örgün öğretimde; yaklaşık 40.000 öğrencisinin ise, uzaktan ve Açıköğretim fakültesi aracılığı ile öğretim gördüğü bir üniversitede, 135 engelli öğrenci göz önüne alınarak yapılacak düzenlemelerin yetersiz kalacağı ise aşikârdır.

Atatürk Üniversitesi'nde 2013 yılı itibariyle tespit edilen engelli öğrencilerin birimlere ve engellilik durumuna göre dağılımı, tablo 2'de ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 2. Atatürk Üniversitesi'nde 2012-2013 dönemi Engelli Öğrencilerin Bölümleri ve Engellilik Durumları

	Okulu	Bölüm-Sınıf	Engel Durumu	Engel Oranı	Grubu	
1	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%55	Görme	
2	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%80	Görme	
3	Açık Öğretim	İşletme Lisans Programı	Görme, Duyma, Nöroloji	%41	Görme	İşitme (Kronik)
4	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%33	Görme	
5	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%16	Görme	
6	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi, Ayak	%42	Fiziksel	

7	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%50	Görme	
8	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%37	Görme	
9	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%40	Fiziksel	
10	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%90	Görme	
11	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%44	Fiziksel	
12	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%60	Fiziksel	
13	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Solunum Sistemi	%80	Kronik	
14	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Ortopedi/İskelet Sistemi	%96	Fiziksel	
15	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Ortopedi Ayak Psikolojik	%72	Fiziksel	Psikolojik
16	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Görme	%100	Görme	
17	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Solunum Sistemi	%70	Kronik	
18	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Epilepsi /Sol taraf Hareket Kısıtlığı	%45	Kronik	Fiziksel
19	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Nöroloji	%91	Kronik	
20	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%60	Görme	
21	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Ortopedi ve Görme	%68	Görme	Fiziksel
22	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%58	Görme	
23	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Ulaşılamadı	Yok		
24	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%81	Görme	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

25	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Sinir Sistemi	%71	Kronik	
26	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%55	Görme	
27	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%71	Görme	
28	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Sinir Sistemi	%60	Kronik	
29	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Sağ El Yok	%56	Fiziksel	
30	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Ortopedi	%40	Fiziksel	
31	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Kronik Akciğer/ Sara	%65	Kronik	
32	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%90	Görme	
33	Açık Öğretim	İşletme Lisans Programı	Ortopedi	%80	Fiziksel	
34	Açık Öğretim	İşletme Lisans Programı	İşitme	%42	İşitme	
35	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Böbrek Rahatsızlığı	%72	Kronik	
36	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%80	Fiziksel	
37	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Sindirim ve Ortopedi	%44	Kronik	
38	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Zihinsel/Ruhsal	%39	Zihinsel	Psikolojik
39	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	İşitme Kaybı	%26	İşitme	
40	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	İşitme Kaybı	%64	İşitme	
41	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Nöroloji	%60	Kronik	
42	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Yatak Hastası	%92	Kronik	

43	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%80	Fiziksel	
44	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Kas İskelet ve Sindirim	%52	Kronik	
45	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%42	Görme	
46	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi	%60	Fiziksel	
47	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Görme	%52	Görme	
48	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Ortopedi ve Sinir Sistemi	%42	Fiziksel	Kronik
49	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Görme	%100	Görme	
50	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Ortopedi/Nöroloji	%64	Fiziksel	Kronik
51	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Ortopedi	%58	Fiziksel	
52	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Çölyak (Sindirim Sistemi Alerjisi)	%40	Kronik	
53	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Görme	%41	Görme	
54	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Dâhiliye	%40	Kronik	
55	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%45	Görme	
56	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Ortopedi/Ayak	%80	Fiziksel	
57	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%80	Görme	
58	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Psikiyatri/Zihinsel Ruhsal	%40	Zihinsel	Psikolojik
59	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme ve Duyma	%46	Görme	İşitme
60	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Çocuk Felci/Ortopedi	%40	Kronik	Fiziksel
61	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Nöroloji ve Kas İskelet Rahatsız	%37	Kronik	
62	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Önlisans Programı	Nöroloji	%40	Kronik	
63	Açık Öğretim	Lojistik Programı	Epilepsi/Nöroloji	%73	Kronik	
64	Açık Öğretim	Reklamcılık Programı	Görme	%84	Görme	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

65	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Üroloji	%40	Kronik	
66	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%52	Görme	
67	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%60	Görme	
68	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	İşitme	%40	İşitme	
69	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%95	Görme	
70	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%45	Görme	
71	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Ayak	%40	Fiziksel	
72	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%51	Görme	
73	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%40	Görme	
74	Açık Öğretim	Adalet Programı	İşitme/duyma	%50	İşitme	
75	Açık Öğretim	Adalet Programı	Tüm Vücut Engel Spastik	%60	Fiziksel	
76	Açık Öğretim	Adalet Programı	Sindirim ve Solunum	%51	Kronik	
77	Açık Öğretim	Adalet Programı	Kulak Burun Boğaz	%80	Kronik	
78	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi ve Sinir Sistemi/Ayak	%45	Fiziksel	
79	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme ve Nöroloji	%85	Görme	
80	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Sağ bacak	%40	Fiziksel	
81	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%42	Görme	
82	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Sağ Ayak	%40	Fiziksel	
83	Açık Öğretim	Adalet Programı	Solunum Bozukluğu	%45	Kronik	
84	Açık Öğretim	Adalet Programı	Şizofren	%80	Psikolojik	
85	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi Ayak	%40	Fiziksel	
86	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%40	Görme	
87	Açık Öğretim	Adalet Programı	Şizofren	%80	Psikolojik	

88	Açık Öğretim	Adalet Programı	Hepatit B ve Ruhsal Bozukluk	%49	Kronik	
89	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ruhsal/Psikolojik	%80	Psikolojik	
90	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Sağ El	%52	Fiziksel	
91	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme ve Sinir Sistemi	%44	Görme	
92	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%90	Görme	
93	Açık Öğretim	Adalet Programı	Dâhiliye Kalp Damar	%40	Kronik	
94	Açık Öğretim	Adalet Programı	Zihinsel/Ruhsal	%70	Zihinsel	Psikolojik
95	Açık Öğretim	Adalet Programı	Sinir Sistemi	%98	Kronik	
96	Açık Öğretim	Güvenlik Bilimleri Lisans Tamamlama Programı	Siroz	%50	Kronik	
97	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Sağ ve Sol Eli Kullanamıyor	%88	Fiziksel	
98	Diş.Hek.Fak.	4. Sınıf	Sol göz kaybı	100%	Görme	
99	Eczacılık	Eczacılık Bölümü, 4.Sınıf	Ataksi	-	Psikolojik	
100	Edebiyat	Tarih Bölümü, 1.Sınıf	Resifitik Yetmezlik	%45	Kronik	
101	Edebiyat	Tarih Bölümü, 4.Sınıf	Skolyoz	%64	Fiziksel	
102	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 1.Sınıf	Görme özrü	%95	Görme	
103	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 1.Sınıf	Sol Göz Görmüyor Sol ayakta güç kaybı	%60	Görme	Fiziksel
104	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 4.Sınıf	Kekemelik	%26	Konuşma	
105	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 4.Sınıf	Sol ayak kısa	%26	Fiziksel	
106	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 1.Sınıf	El ve Ayak Parmaklar ı Fonksiyon Kaybı	%47	Fiziksel	
107	Edebiyat	Bilgi ve Belge Yönetimi Bl., 1.Sınıf	Ağır işitme	%32	İşitme	
108	Edebiyat	Ç.T.L ve Edebiyatı Bl., 1.Sınıf	Ortopedik (fiziksel)	%42	Fiziksel	
109	Edebiyat	Ç.T.L ve Edebiyatı Bl., 3.Sınıf	Ortopedik (fiziksel)	%37	Fiziksel	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

110	Edebiyat	Ç.T.L ve Edebiyatı Bl., 4.Sınıf	Kısmi Görme Kaybı	%35	Görme	
111	Güzel Sanatlar	Geleneksel Türk El Sanatları Bl., 1.Sınıf	1-Kas iskelet sistemi, 2- Solunum sitemi Özür Durumuna Göre 3-Tüm Vücut Fonksiyon Kaybı Oranı	%40 %20 . . %56	Fiziksel	Kronik
112	Güzel Sanatlar	Grafik Bölümü, 1.Sınıf	Görme Özür Durumuna Göre Tüm Vücut Fonksiyon Kaybı Oranı	%54 . . %56	Görme	Fiziksel
113	İ.İ.B.FK.	Ekonometri Bölümü (İÖ) 2.Sınıf	Ayak ve Bacak	%34	Fiziksel	
114	İ.İ.B.FK.	İktisat Bölümü, 4.Sınıf	Skolyoz	%68	Fiziksel	
115	İlahiyat Fk.	İlahiyat Bölümü, 3.Sınıf	Sol bacak Felç Omurilik Ameliyatı	%70	Fiziksel	
116	İlahiyat Fak.	İlköğr.Din.Kül.Ahl. Bil. Öğrt.Bl., 2.Sınıf	Görme	%51	Görme	
117	İletişim Fak.	Hakla ilişkiler, 4.Sınıf	Bedensel	%60	Fiziksel	
118	İletişim Fak.	Radio Tv. ve Sinema Bölümü, 3.Sınıf	Göz	%62	Görme	
119	İletişim Fak.	Halka İliş. ve Tanıtım Bölümü 4.Sınıf	Bedensel	%56	Fiziksel	
120	İletişim Fak.	Halka İliş. ve Tanıtım Bölümü 4.Sınıf	Göz	%52	Görme	
121	Kazım Karabekir Eğitim	T. Dili ve Ed. Öğretmenliği Bl., 2.Sınıf	Görme	%60	Görme	
122	Kazım Karabekir Eğitim	Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, 2. Sınıf	Görme kaybı	%50	Görme	
123	Kazım Karabekir Eğitim	Okul Öncesi Eğitim Bölümü, 4.Sınıf	Görme	%78	Görme	
124	Kazım Karabekir Eğitim	Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü, 3.Sınıf	Konuşma Özürlü	%80	Konuşma	
125	Mühendislik	Çevre Bölümü, 3.Sınıf	Konuşma Özürlü	%100	Konuşma	

126	Fen Bilimleri Ens.	Çevre Bölümü, 2. Sınıf	Spastik, İşitme ve konuşma Engelli	%79	Fiziksel	İşitme
127	Turizm İşl. ve Otelcilik Yüksekokulu	Yiyecek İçecek İşl. Bl.(İÖ), 1.Sınıf	Otistik	%40	Zihinsel	
128	Erzurum M.Y.O.	İnşaat Bölümü, 1.Sınıf	Ortopedik	%52	Fiziksel	
129	Erzurum M.Y.O.	İnşaat Bölümü, 2.Sınıf	İşitme ve zihinsel	%54	İşitme	Zihinsel
130	Erzurum M.Y.O.	Çocuk Gelişimi Bölümü, 2. Sınıf	Görme	%50	Görme	
131	Erzurum M.Y.O.	Bilgisayar Tek. Bl.(İÖ), 2. Sınıf	İşitme Engelli (iki kulak)	%41	İşitme	
132	Erzurum M.Y.O.	Harita Kadastro Bölümü, 2. Sınıf	Öğrenme Güçlüğü, geç algılama ve unutkanlık	%41	Zihinsel	
133	Hınıs. M.Y.O	Muhasebe ve Vergi Uyg. Bl. 1. Sınıf	Göz	%65	Görme	
134	Oltu M.Y.O.	Grafik Tasarım Bölümü, 1. Sınıf	İşitme Engelli	%68	İşitme	
135	Tortum.M.Y.O	Bilgisayar Programcılığı Bölümü 1.Sınıf	Sağ Göz Görmüyor	%63	Görme	

4.2. Atatürk Üniversitesi'nde Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar ve Yaşam Alanları

Bilim insanları, dünyanın birçok yerinde 1990'lı yılların başına değin engellilik olgusuna tıbbi modelle yaklaşılmasının gerekliliğine vurgu yaparken, 2000 yıllarda sosyal modelin en az tıbbi model kadar etkili olduğunda hem fikirdirler. Sosyal model engelli bireyin toplum hayatı ile uyumuna ve toplumsal hayata aktif olarak katılımına odaklanır. Engellilerin başta eğitimde olmak üzere fırsat eşitliğini yakalayabilmesi adına kapasitelerini geliştirme, yaşam standartlarını iyileştirmek, toplumsal gelişmelerden pay almalarını ve bağımlılıklarını azaltmaya destek verecek imkânlardan yararlanmalarını sağlamaya yönelik sosyal politikalar oluşturulması, sosyal modelin başlıca hedefidir (Gökmen, 2007: 1099). Sosyalleşen ve toplumsal yaşamın bir parçası olduğuna inanan engelli; üreten ve ürettiklerini paylaşan bir birey olmanın mutluluğunu yaşar. Pozitif duygulara sahip olan engelli tıbbi destekten öte, moral ve motivasyon desteğine kavuşur ki; bu destek onun hayat mücadelesinde, temel dayanaklarından birisini oluşturur.

Türkiye'de birçok kurum gibi Atatürk Üniversitesi de, engelliler için hazırlanmış

kurumsal düzenlemeleri uygulamanın ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeni düzenlemelerle engellilere ulaşılabilir bir çevre sunmanın gayreti içerisinde. Bu bağlamda Atatürk Üniversitesi, 20.06.2006 tarih ve 26204 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği doğrultusunda bir yönerge hazırlamıştır. 28.09.2006 tarih ve 7/51 sayılı Senato kararı ile uygulamaya koyduğu Atatürk Üniversitesi Özürlü Öğrenci Birimi Yönergesini, 27.03.2013 tarihine kadar uygulamıştır.

Üniversite yönetimi, 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde kararnemelerde değişiklik Yapılması hakkındaki Kanununun 15. Maddesi ile 14.08.2010 tarih ve 27672 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliğine dayanılarak, 27.03.2013 tarih ve 3/41 sayılı Atatürk Üniversitesi kararı ile geçerli olan yönetmeliği sonlandırmış ve halen uygulanmakta olan yeni yönetmeliği kabul etmiştir.

14.08.2010 tarih ve 27672 sayılı Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, 14 Şubat 2014 tarih ve 28913 sayılı Resmi Gazete’de yeniden ele alınarak içerisinde geçen “özürlü ve özürlülük” kavramlarının tümü “engelli ve engellilik” kavramları ile değiştirilmiş böylelikle engelli bireyler için kullanılan “özürlü” kavramı, bu tarihten itibaren yasal metinlerden kaldırılma yoluna gidilmiştir. Bu düzenleme aynı zamanda Üniversite senatolarınca kabul edilmiş yönergelerde kullanılan kavramlarda bir değişiklik yapılması ihtiyacını gündeme taşımıştır.

Engelli öğrencilerin Atatürk Üniversitesi imkânlarından olabildiğince etkin yararlanabilmesi ve öğrenim süreçlerini, sağlıklı, engelsiz, bağımsız, sosyal ve başarılı bir şekilde tamamlayabilmeleri için; idari, fiziki ve akademik ortamların engelliler için ideal standartlara kavuşturulması maksadı ile Atatürk Üniversitesi kendi bünyesinde Özürlü Öğrenci Birimi oluşturmuştur.

Özürlü Öğrenci Birimi, üniversitenin eğitim-öğretim işlerinden sorumlu bir Rektör Yardımcısının başkanlığında ve sorumluluğunda engelliler alanında uzmanlaşmış veya özel eğitim alanına yakın, alanda uzmanlaşmış koordinatör öğretim elemanları veya yardımcıları ile ilgili daire başkanlıkları, fakülte, yüksekokullar ve enstitülerin görevlendireceği yönetici veya akademik kişilerden, seçilmiş temsilcilerden oluşturulmuştur. Engelli öğrenci temsilcisinin de kabul edildiği toplantılar, her eğitim-öğretim yılının başında ve sonunda olmak üzere yılda en az iki defa yapılmakta ve o zamana kadar eksikliği belirlenmiş hususlar gözden geçirilerek yeni eylem planları oluşturulmaktadır.

Engellilerin eğitim ve öğretim imkânlarından maksimum yararlanılabilmesi ve yaşam alanlarının iyileştirmesi adına, Atatürk Üniversitesi, sahip olduğu tüm birimlerde engellilere yönelik düzenlemeleri sürdürmekte; çağdaş dünyanın kabul ettiği engelli standartlarını yakalamaya çalışmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Atatürk Üniversitesi'nde 2012-2013 Dönemi Engelli Öğrenciler İçin Mevcut Olan Fiziki Mekân İmkânları

Birimin Adı	Engelli Öğrenciler İçin Mevcut Olanaklar						
	Rampa	Asansör	Özel Tuvalet (Klozet)	Zemin Katında Derslik	Zemin Katında Laboratuvar	Merdiven Korkulukları	Tekerlekli Sandalye
Diş Hekimliği Fakültesi	X			X	X	X	X
Eczacılık Fakültesi		X	X	X		X	
Edebiyat Fakültesi						X	
Fen Fakültesi			X		X	X	
Güzel Sanatlar Fakültesi			X	X	X	X	
Hukuk Fakültesi						X	
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	X	X	X	X		X	
İlahiyat Fakültesi						X	
İletişim Fakültesi				X		X	
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi				X	X	X	
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi (Yoncalık Yerleşkesi)	X		X	X	X	X	
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	Öğrenciler eğitimlerini Ziraat Fakültesinde sürdürüyorlar						
Mühendislik Fakültesi	X		X	X	X	X	
Oltu Yer Bilimleri Fakültesi				X		X	
Sağlık Bilimleri Fakültesi				X		X	
Tıp Fakültesi	X		X	X		X	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

Veteriner Fakültesi			X		X	X	
Ziraat Fakültesi				X	X	X	
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü						X	
Eğitim Bilimleri Enstitüsü						X	
Fen Bilimleri Enstitüsü						X	
Güzel Sanatlar Enstitüsü						X	
Sağlık Bilimleri Enstitüsü			X			X	
Sosyal Bilimler Enstitüsü			X			X	
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü			X			X	
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	X		X	X		X	
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu						X	
Yabancı Diller Yüksekokulu				X		X	
Aşkale Meslek Yüksekokulu						X	
Erzurum Meslek Yüksekokulu			X	X	X	X	
Hınıs Meslek Yüksekokulu					X		
Horasan Meslek Yüksekokulu	Yeni Birim						
İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu				X	X	X	
Narman Meslek Yüksekokulu					X	X	
Oltu Meslek Yüksekokulu				X		X	
Pasinler Meslek Yüksekokulu	X	X	X	X		X	
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu				X	X	X	X
Şenkaya Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	Yeni Birim						
Tortum Meslek Yüksekokulu	X			X		X	
Kütüphane						X	
Yemekhane						X	

Spor Salonları	X						
Araştırma Hastaneleri		X	X		X	X	X
Rektörlük		X	X			X	
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı	X		X			X	
Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı	X		X			X	
Konferans Salonları			X				
A-Salonu ve Mavi Salon			X				
Kültür ve Gösteri Merkezi	X		X			X	
Konuk Evi I	X					X	
Erzurum Evi 2	X					X	
Sinema Salonu						X	
Marketler	X						
Erkek Kuaförü	X						
Bayan Kuaförü	X						
Bowling Salonu						X	
Üniversite PTT	X					X	
Vakıf Bank						X	
İş Bankası	X						
Kampüs Cafe	X						
Kılıçoğlu Pastanesi						X	
Kaldırımlar ve Açık Alanlar	X						

Tablo 3 verileri, Atatürk Üniversitesinin engelliler için oluşturulmuş mevcut imkânlarını birimler bazında ortaya koymuştur. Aşağıdaki Tablo 4’de ise Tablo 3’de sunulan mevcut imkânlar ile yapımı gerekli olan eksikliklerin karşılaştırılması yapılmıştır.

Tablo 4. Atatürk Üniversitesi'nde 2012-2013 Dönemi Engelli Öğrenciler İçin Mevcut Olan/Olmayan fiziki mekân imkânları

İmkânlar	Merkezi Kampüste Mevcut İmkânlar						
	Rampa	Asansör	Özel Tuvalet	Zemin Katında Derslik	Zemin Katında Laboratuvar	Merdivenlerde Korkuluk	Tekerlekli Sandalye
			(Klozet)				
Mevcutlar	25	6	22	21	15	49	4
Eksikler	39	58	42	43	49	15	60

Dünya Engelliler Birliği (DEB)'ne üye, 6 kıta 65 ülkeden 120 uzman kuruluş ile Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Engelliler Vakfı, ortaklaşa bir çalışma ile Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu hazırlamışlardır. Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu tüm engellilik çeşitlerini kapsayıcı normlar, standartlar geliştirmiştir. Bu kitap, engellilerin bağımsız bir şekilde yaşamasına ve hayatın her aşamasına tam olarak katılabilmesine imkân sağlamak için erişilebilirliğin tasarlanması, planlanması ve uygulanmasına yönelik ilkeleri tespit ederek dünya milletlerine kılavuzluk edebilme amacı ile hazırlanmıştır (EESK, 2013).

Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun belirlediği ölçütlerle; Atatürk Üniversitesi'nin engelli öğrencilere yönelik hazırlamış olduğu ve onların kullanımına sunduğu imkânların karşılaştırılması yapıldığında, üniversitenin bu standartlardan oldukça uzakta olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 4'de merkezi kampüste yer alan, fakülte, yüksekokul ve sosyal mekânlar; rampa, asansör, özel tuvalet, zemin kat derslik, zemin kat laboratuvar, merdiven korkulukları ve tekerlekli sandalye bakımından mevcut veya mevcut olmayanlar olarak sunulmuştur. Tablonun ortaya koyduğu rakamlar, merdivenlerde korkuluk olması dışında, araştırmaya konu diğer tüm hususlarda eksiklikler mevcut imkânlardan daha fazladır.

Tablo 4'de mevcut olarak gösterilenlerin imkânların tamamına yakını, uluslararası standartlar gözetilmeksizin inşa edildiği gibi; aynı imkân değişik yerlerde farklı farklı ölçütlerle engellilerin hizmetine sunulmuştur. Örneğin, bireysel bir kullanıcı için rampaların eğimi en fazla %6 olması gerekirken mevcut 25 rampadan yalnızca 5'i, %6 eğime sahiptir. Benzer şekilde kaldırım rampalarının genişliği, yaya geçitlerinde en az (180) cm; diğer yerlerde (90) cm. olması gerekirken, bu genişliğin yapılan rampalarda dikkate alınmadığı açıkça görülmektedir. Yine rampalara uygun korkulukların yapımı için gerekli şartlar, 10 metreden uzun ram-

palarda aralarda 4 metrelik düz dinlenme alanları olması gibi standartlar itibarı ile bir değerlendirme yapıldığında, üniversitede evrensel ölçütlerde rampa bulmak pek mümkün olamayacaktır.

Üniversitenin 7 imkânı olarak Tablo 4’de gösterilen tüm imkânlar, “rampa” örneğinde olduğu gibi engelliler için oluşturulan standartlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, yapılanların Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu’nun belirlediği çağdaş dünyanın standartlarından oldukça uzak olduğu aşikârdır.

SONUÇ:

Engelliler için hazırlanan sosyal politikalar ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile de doğru orantılıdır. Ülkenin ve kurumun zenginliği, kurum yöneticilerinin engellilerin problemleri üzerindeki farkındalıkları, engelli bireyi çevresine faydası olmayan, yardıma muhtaç güçsüz korumasız bir insan olduğu anlayışından uzaklaştırabilmekte ve onu sosyal dışlanmanın yıkıcı etkisinden kurtarabilmektedir.

Üniversiteler, engellilere yönelik toplumsal farkındalığın en ileri düzeyde olması gereken kamusal kurumlardır. Gerek devlet gerekse de özel sektör üniversiteleri, engelliler adına birçok düzenlemeler yapmakta bunları öğrencilerinin kullanımına sunmaktadırlar. Bu düzenlemeler parasal yardım şeklinde olabildiği gibi, engellinin hayatını kolaylaştırıcı fiziki imkânların hazırlaması şeklinde de olabilir. Örneğin, Açıköğretim Fakültesine kayıt yaptıran öğrencilerden özürlülük oranı % 40 ve daha fazla olanlardan “Açıköğretim Materyal Ücreti” alınmamaktadır. Ancak, engellinin kampüs içerisinde eğitim öğretimini sorunsuz tamamlayabilmesinin zeminini oluşturma konusunda Atatürk Üniversitesi örneğinde olduğu gibi, engellilerin yaşam alanları için belirlenmiş uluslararası standartları yakalamaktan oldukça uzak bir yapılanma ve donanım ile karşı karşıya kalılabilmektedir.

Kurumların fiziki mekânlarda inşa ettikleri iyileştirmeler, gerekli standartlar göz ardı edilerek hazırlandığında, engelliler için hayatı kolaylaştırıcı değil; bilakis hayatlarına yeni engeller ve zorluklar ilave edilmesine yol açmaktadır. Daha yaşanabilir ve ulaşılabilir bir çevre için engellilere imkân hazırlama durumunda olan kuruluşlar, yapacakları iyileştirmelerde engelliler için belirlenmiş olan standartları göz ardı etmemelidirler.

KAYNAKÇA

- Adaman, F. ve Keyler, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, İstanbul (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma İle Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Planı Programı 2002-2006).
- Açıkel, Y. (2010). “Hadisler ışığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler” Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İlh. Fak. Yay. 2010/2, Sayı: 25.
- Algan, B. (2007). Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Ankara Seçkin Yay.
- Altan, Ö. Z., (2007). Sosyal Politika Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1744.
- Atauni. (2014). <http://www.atauni.edu.tr/#sayfa=kayit-mezun-istatistikleri>, Erişim tarihi: 15.03.2014.
- Bauman, Z. (1999). Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar. (Ü. Öktem. çev). İstanbul: Sarmal Yay.
- Bilgin, K.U. (2000), “Özürülülerin Çalışma Hayatındaki Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Kamu - İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kamu İşletmeleri İşverenleri Send., Ankara-Temmuz 2000, C.5, S.4, s.21-38.
- Blau, J. & Abramovitz, M. (2003). Social Welfare Policy, New York, Published by Oxford University Press, Inc.198 Madison Avenue.
- Bozkurt, E. (2007). “İnsan Hakkı Olarak Sağlık Hakkı” Sağlık Hukuku Kurultayı, Kasım 2007, Ankara, Ankara Barosu Yayınları.
- Bulut, N. (2009). Sanayi devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, İstanbul, On iki levha Yay.
- Castells, M. & Himanen, P. (2002), The Information Society and the Welfare State, The Finnish Model, Oxford University Press.
- Çakır, Ö. (2002). “Sosyal Dışlanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4 No: 3, s. 83-104.
- Cranford, Cynthia, Vosko, Leah, Zukewich, Nancy (2003), “Precarious Employment in the Canadian Labour Market: A Statistical Portrait”, *Just Labour*, volume:3.
- Demir, M. (2011). İş yaşamında ayrımcılık: Turizm sektörü örneği. www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/download/.../678, Erişim tarihi: 05.03.2014.
- EESK, (2013). <http://www.devturkiye.org/upload/files/engelliler-icin-evrensel-standartlar-kilavuzu.pdf>, Erişim tarihi: 05.03.2014.
- Elwan, A. (1999). *Poverty and disability; a background paper for the world development report*, Mayıs 2008.<http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/>

- Resources /280658- 172608138489/PovertyDisabElwan.pdf, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- Engelsiz kamu, (2013). <http://engelsiz.kmu.edu.tr/duyuru.aspx?ayrinti=237>, Erişim tarihi: 18.02.2014.
- Giritli, İ., Bilgen, P. ve Akgüner T., İdare Hukuku I, İstanbul, Der Yayınları, 1998 s. 24.
- Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları.
- Gökmen, F. (2007). “ Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi”, Ankara, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 4 (2): 1085-1106. Gülmez, M.(2009). İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye, Ankara: Belediye İş Sendikası AB’ye Sosyal Uyum Dizisi.
- Groce, N. E. (2006), “ People With Disabilities”, Social Injustice and Public Health, Ed, Levy, B.S., Sidel, V. W., New York, Published in Cooperation with the American Public Health Association. P: 145-160.
- Karataş, K. (2001). “Özürlülerin İstihdamı ve Çalışma Yaşamında karşılaşılan Sorunlar” *Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları. Ankara: Körler Federasyonu Yay. No: 4: 141-152.*
- Kınık, Ö. (2005). Türk İş Hukukunda Özürlü Çalıştırma Yükümlülüğü, Marmara Üniv. Sos. Blm. Enst., Hukuk Anabilimdalı, İstanbul, Basılmamış Y. Lisans tezi.
- Murat, S. (2009). Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İsmek Örneği, İstanbul, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 56, Ys. 23.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”, <http://www.berjournal.com/ozurluler-kanunu%E2%80%99nun-sosyal-model-acisindan-degerlendirilmesi>, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- ÖZİDA. (2002), 2002 Türkiye özürlüler Araştırması, Ankara, DİE., yayınları.
- Sen, Amartya K., (2000), “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, *Asian Development Bank Social Development Papers*, Vol.: 1, Asian Development Bank Publishing, Manila.
- Seyyar, A., (2006), *Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları*, Sakarya: Adapazarı B.Ş.B Yayınları.
- Seyyar, A., (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, *126 Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*, İstanbul, Cilt: 1, Baskı: 1.
- Şahin, H., (2009), http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=409:engellilik-kimin-sorunu&catid=44, Erişim tarihi: 26.02.2014.

- SILVER, Hilary, (1995), “Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of Social Exclusion”, *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Ed: Gerry Rodgers vd, International Institute for Labour Studies, Geneva, s. 57-80.
- TÜİK., (2002), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- Uşan, M. F., (2000), “Özrümler de İnsan: Özürlüleri de İnsan Hakları”, *Türkiye’de İnsan Hakları*, Ankara, TODAİE. Yay.
- UNICEF. (2014), <http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/s/o/sowc-2013-web.pdf>, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- Weiskopf, P.E. (1980), “Burnout Among Teachers Of Exceptional Children”, *Exceptional Children*, 47, pp. 18-23 <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1980-31102-001>, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- WHO, (2013), <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/>, Erişim tarihi: 18.02.2014.
- WHO, (2011), http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/, Erişim tarihi: 18.02.2014.
- 07.07.2005 tarih ve 25868 sayılı Resmî Gazete: 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun.